

Rapport 2008:21

Arkeologisk förundersökning

kv Båtsmannen 19

RAÄ 21

kv Båtsmannen 19

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Emma Karlsson

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M

A V D E L N I N G E N   F Ö R   A R K E O L O G I

Senmedeltida brunn och gårdsplan

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Arkeologisk bakgrund	4
Syfte och metod	6
Resultat	6
Referenser	7
Tekniska uppgifter	8
Bilaga 1. ¹⁴ C-kalibrering	9
Bilaga 2. Profilritning	10
Bilaga 3. Planskiss	11
Bilaga 4. Fyndlista	12

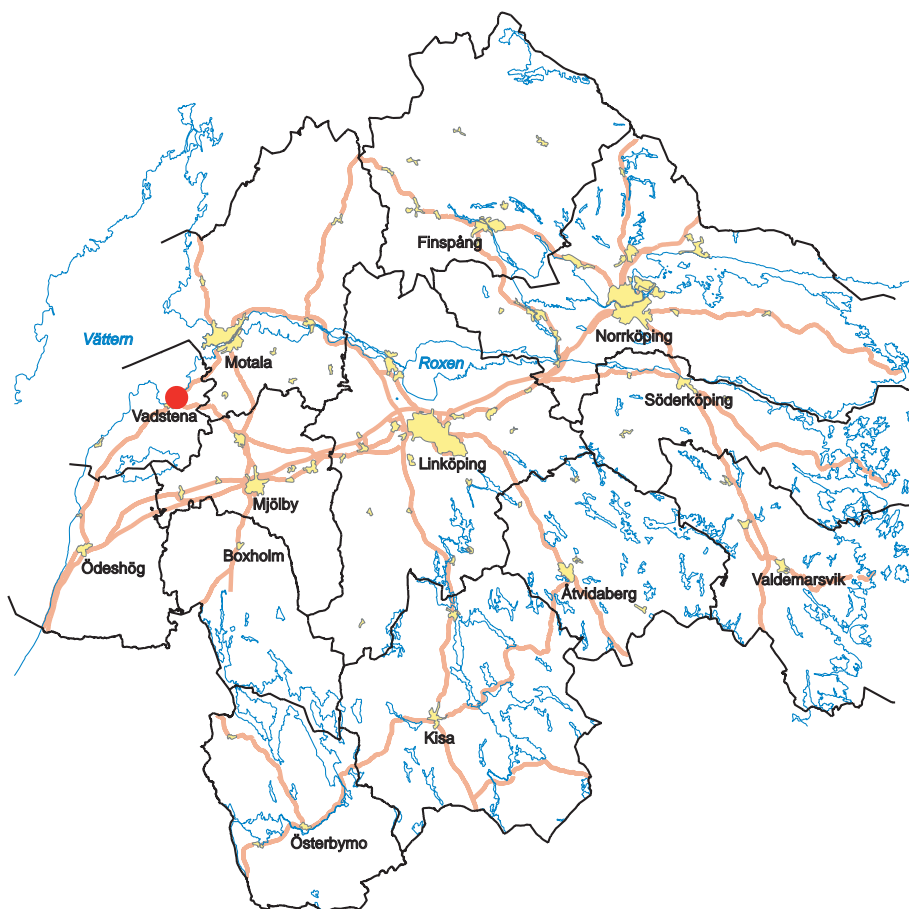
Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N   F Ö R   A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Östergötlands länsmuseum har genomfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten kv Båtsmannen 19, Vadstena stad och kommun, Östergötland. Arbetet utfördes med anledning av uppförandet av ett bostadshus. Vid förundersökningen påträffades en grop och en stenläggning. Stenläggningen har tolkats som enstensatt gårdsplan. En träbit från gropens botten har daterats med hjälp av ^{14}C till 1460-1640 e Kr.

Emma Karlsson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Det aktuella arbetet föranleddes av uppförandet av ett bostadshus inom fastigheten kv Båtsmannen 19, Vadstena stad och kommun, Östergötland. Arbetet innebar 0,8 meter djup schaktning inom en ca 100 m² stor yta. Förutom schaktning för husgrunden skulle vatten och avlopp anslutas från Södra RännevalLEN. Exploateringsområdet hade varit bebyggt tidigare. Enligt muntliga uppgifter hade den bebyggelsen använts som lagerlokal på 1960-talet. Efter det att huset rivits har platsen använts som parkeringsplats. Det var okänt om och hur mycket området störs av tidigare bebyggelse.

Uppdragsgivaren var Cad & Konstruktion i Motala AB. Byggherre var Retsolk AB. Fältarbetet utfördes 13-14 december 2006 efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Ansvarig för fältarbetet och rapportarbetet var undertecknad.

Arkeologisk bakgrund

Det medeltida Vadstena

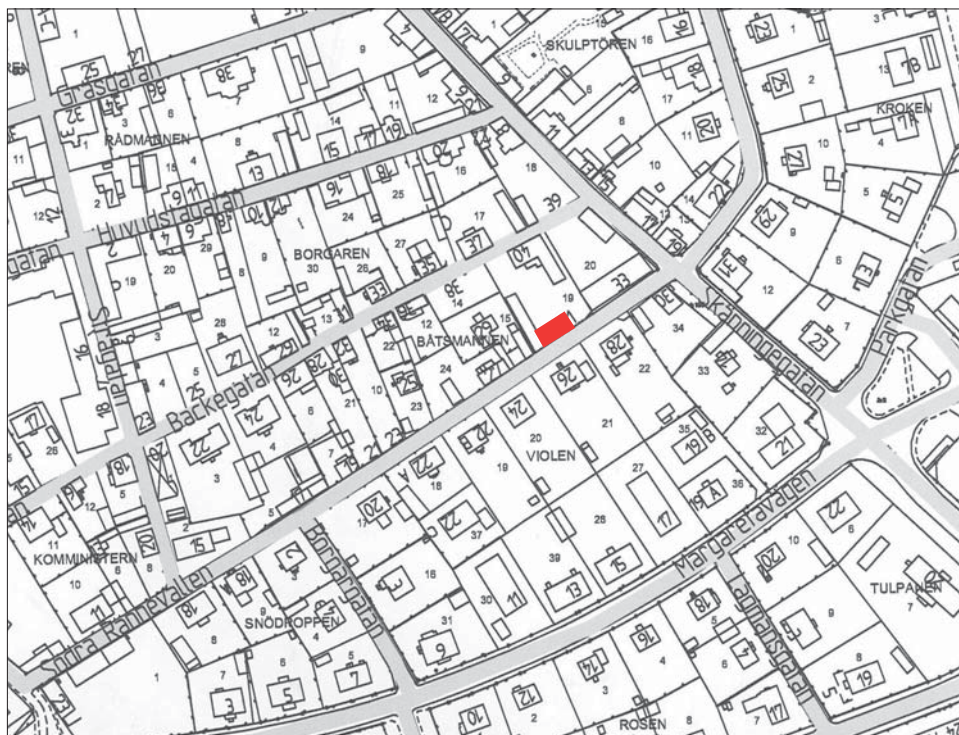
Vadstena fick stadsprivilegier år 1400 och är därmed den yngsta av Östergötlands sex medeltida städer. Vid denna tidpunkt var dock orten i praktiken redan en stad. En stadslignande bebyggelse hade från 1370-talet vuxit fram kring det nybildade klostret. Klostret

började byggas på slutet av 1360-talet och invigdes år 1384 (Fritz 2000b:72-84).

Orten Vadstena omtalas för första gången år 1268. Där fanns då ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Gården donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av klostret (Fritz 2000a:59ff). Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talet. Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits en äldre bebyggelse på platsen. Flera stolphål efter en träbyggnad framkom och bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödtornet (Hasselmo 1982:13). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid ett flertal arkeologiska undersökningar. År 2006 framkom en runristad gravhäll vilken kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus).

Vadstenas centrala placering i ett bördigt jordbruksområde gjorde staden till en viktig knutpunkt för handeln under senmedeltid. Den starka kopplingen till klostret innebar att staden även var ett mäktigt andligt centrum. Efter reformationen 1527 minskade

Figur 3. Utdrag ur Adresskartan med undersökningsområdet markerat (rött). Skala 1:3 000.

klostrets betydelse och det skedde en tillbakagång för staden. År 1544 beslutade riksdagen i Västerås att en av de nya riksborgarna skulle uppföras i Vadstena. På 1570- och 80-talet sker ett kortvarigt uppsving för staden då Johan III lät göra omfattande ombyggnationer av slottet där han även tillbringade mycket tid (Fritz 2000c:202).

I Vadstena finns flera bevarade medeltida stenhus: rådhus, biskopshus, kungsgård, kloster, klosterkyrka och flera handelsbodas. Huvuddelen av det medeltida gatunätet sammanfaller till stor del med dagens.

Undersökningsområdet

Det aktuella undersökningsområdet ligger strax utanför den medeltida stadsgränsen. I kvarteret och i intilliggande kvarter och har flera arkeologiska undersökningar gjorts. År 2003 undersöktes en 100 m² stor yta i kv Båtsmannen 20. Här påträffades en sedan tidigare okänd bebyggelse vilken daterats till perioden 1540-1640. Byggnaden har tolkats höra samman med stadsporten och/eller tullen. Under dessa lämningar framkom rester efter en medeltida försvarsanläggning som omringat staden. I ett brev från år 1467 anges att man vill uppföra ett försvarsverk runt staden. Det skulle konstrueras med en vallgrav och en vall. Andra brev omtalar att det även ska ha funnits ett plank (Stenvall 2004). Vallgraven har påträffats vid ett

flertal undersökningar förutom den i kv Båtsmannen 20. Dessutom har delar av planket framkommit vid arkeologiska undersökningar. Utifrån dessa observationer har vallgravens ungefärliga sträckning kunnat fastställas (Lundberg i manus, Lindgren-Hertz 1999, Hedvall 2002 m fl).

Endast ett fåtal medeltida lämningar har påträffats utanför försvarsverket. Inom fastigheten kv Violen 33 har en arkeologisk undersökning gjorts och i Södra Rännevalen har flera undersökningar skett, bl a i samband med schaktningsarbeten för fjärrvärme. Inget av arkeologiskt intresse har framkommit vid dessa undersökningar (Karlsson 2001, Lundberg i manus, jfr Tagesson 1995).

Kvarteret Skulptören ligger också strax utanför det medeltida försvarsverket. Till skillnad mot ovan beskrivna undersökningar har lämningar av arkeologiskt intresse framkommit inom kvarteret. I kv Skulptören 15 har ett dike dokumenterats vilket tolkades vara del av ett vattendrag (Hedvall 2003) och inom kv Skulptören 12 har kulturlager och stolphål påträffats (Skoglund 1997). I samband med nedläggning av VA-serviser till kv Skulptören 21 gjordes en arkeologisk undersökning i Östra Rännevalen. Sträckan låg i gatumark vilken var kraftigt urschaktat. Under bärslaget framkom endast ett tunt lager vilket tolkades som ett odlingslager (Björkhager 2002).

Lämningarna inom kv Skulptören 12 pekar på att

Figur 4. Undersökningsområdet mot nordost. År 2003 uppfördes det röda huset som syns i bakgrunden. Även inför den byggnation utfördes en arkeologisk undersökning. Vid denna undersökning påträffades bebyggelse lämningar från 1540-1640. Foto ÖLM.

lämningar kan finnas i kv Båtsmannen 19 trots att fastigheten ligger ca 20 meter utanför den medeltida stadsgränsen. Närheten till lämningarna inom kv Båtsmannen 20 tyder också på att senmedeltida lämningar kan påträffas vid den aktuella exploateringen.

Syfte och metod

Syftet med förundersökningen var att fastställa huruvida fast fornlämning berördes av arbetet. Om enstaka lämningar påträffades inom området skulle de undersökas och dokumenteras, varvid ålder, karaktär och omfattning skulle fastställas. Om lämningarna var av mer omfattande karaktär exempelvis flera nivåer med kulturlager och bebyggelse lämningar skulle länsstyrelsen kontaktas för beslut om vidare arkeologiska åtgärder. Till den arkeologiska förundersökningen knöts följande frågeställningar:

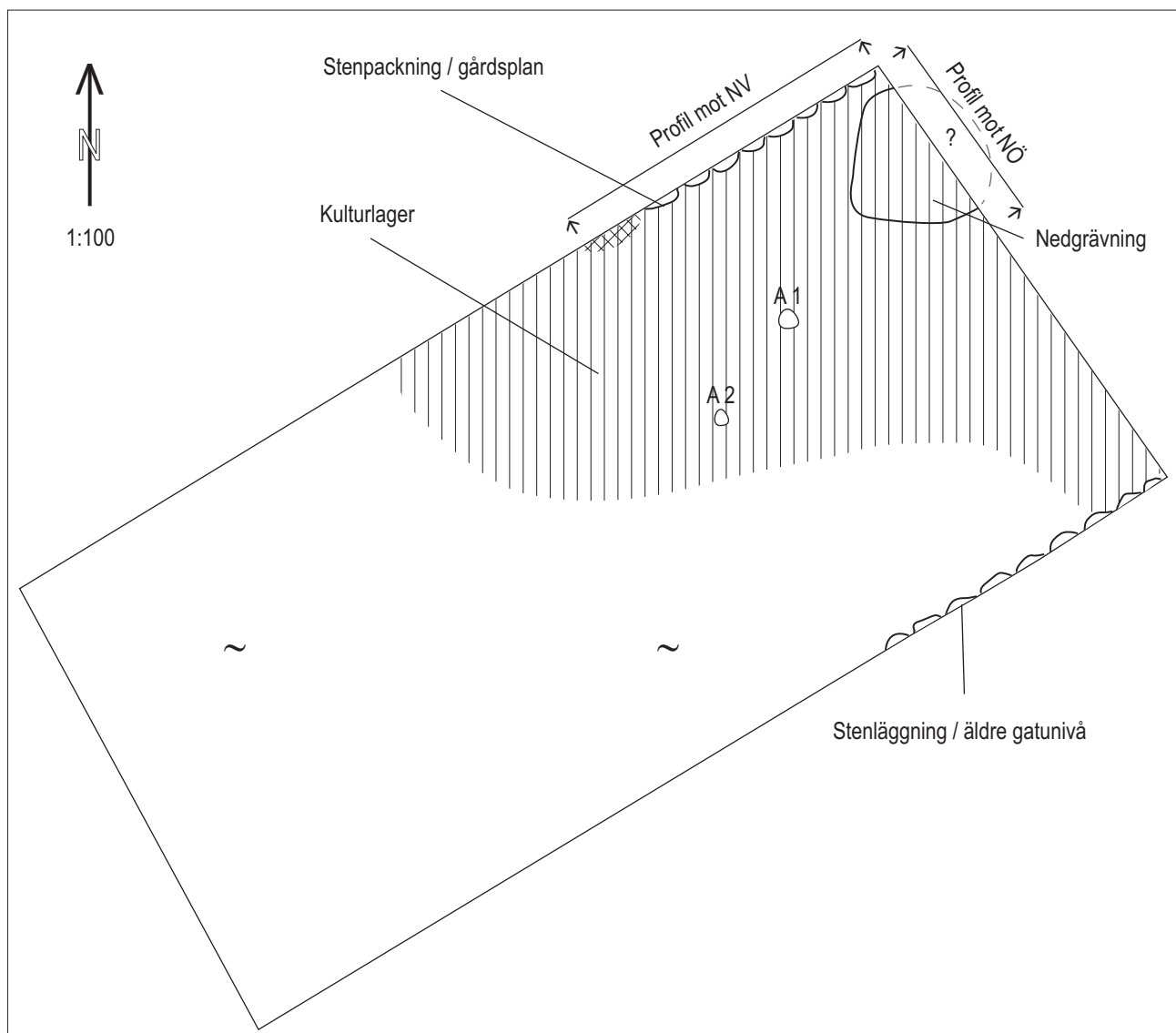
- Finns kulturlager och bebyggelse lämningar inom det aktuella exploateringsområdet? Går dessa i så fall att knyta samman med tidigare undersökta lämningar?

- Finns det spår efter den medeltida försvarsanläggningen i området?

Arbetet kom att genomföras som schaktövervakning. Samtliga lämningar av arkeologiskt intresse undersöktes och dokumenterades. Dokumentationen bestod av fotografering, ritning i plan och profil. Schaktet dokumenterades på en översiktlig plan.

Resultat

I undersökningsområdets västra del framkom tjocka raseringslager efter en riven stallänga. Inom den östra delen av området fanns ett ca 0,2-0,3 meter tjockt, påfört lager med grus och sand. Under detta framkom ett 0,2-0,4 meter tjockt kulturlager (L11) med enstaka stänk av kol och kalkbruk samt små bitar tegel. Lagret var mycket humöst och tolkades som ett äldre matjordslager. I lagret framkom ett antal recenta fynd, vilka kopplades samman med den bebyggelse som stått på platsen tidigare. I schaktkanten mot Södra Rännevalen framkom en stenläggning. Den låg på ca 0,8 meters djup och har tolkats som en äldre gatubeläggning.

I schaktets norra del framkom en stenpackning och en större mörkfärgning (ca 2,00 x 1,10 m). Mörkfärgningen, som inte kunde begränsas åt öster, undersöktes med hjälp av maskin. Den visade sig vara en 1,10 meter djup nedgrävning vilken fyllts igen med nio olika jordlager. Majoriteten av lagren bestod av lera. Inga fynd påträffades. Gropen är svårtolkad eftersom den inte undersökts i sin helhet. En möjlighet är att den undersökta delen utgör kanten av en större nedgrävning, kanske en brunn.

Stenpackningen låg i direkt anslutning till nedgrävningen och har tolkats som en stensatt gårdsplan. Endast en mycket liten del av stenläggningen kom att förstöras av schaktningsarbetet. På stenläggningen framkom yngre rödgods, planglas och koncentrationer med djurben. Benen tillvaratogs ej då merparten av dem låg i schaktväggen. Huruvida nedgrävningen och stenpackningen är samtida gick inte att fastställa stratigrafiskt då de exakta nedgrävningsskanterna var svåra att fastställa. Att stenpackningen låg i direkt anslutning till, men dock inte överlagrade, gropen kan peka på att de existerat samtidigt.

Vid dokumentation av den norra schaktväggen syntes en tvåskiktning av det äldre matjordslagret. Vid schaktningen hade detta skilje inte observerats. Det övre lagret matjord (L12) tolkades som ett påfört utjämningslager.

Söder om stenläggningen framkom två mörkfärgningar under det äldre matjordslagret. De var grunda och hade otydliga begränsningar i profil. Tolkningen av dem som stolphål är därför osäker. I anläggningarna hittades fynd såsom yngre rödgods, tegel, djurben och en läderbit. Därtill påträffades en närmast cirkulär klippt plåtbit av kopparlegering. Den hade en diameter om 24 mm och på ena sidan finns vad som förefaller vara en präglad kant. Föremålet har tolkats som ett eventuellt ämne till ett mynt eller en pollett.

En träbit från gropens bottenlager har daterats med hjälp av ¹⁴C till 1460-1640 e Kr (Ua-33820, 2 sigma). De påträffade lämningarna tycks med andra ord vara samtida med dem som undersökts inom grannfastigheten kv Båtsmannen 20.

Inga av de påträffade lämningarna tolkas höra samman med stadens försvarsanläggning.

Referenser

Björkhager, V. 2002. *kv Skulptören 21*. Östergötlands länsmuseum. Rapport 2002:44.

Fritz, B. 2000a. *Det medeltida Vadstena. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.

Fritz, B. 2000b. *Klostret byggs och staden växer fram. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.

Fritz, B. 2000c. *Klostret under och efter reformationen. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.

Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 36. Stockholm.

Hedvall, R. 2002. *Ett byggnadsverk till "värn och tröst" – Vadstena medeltida stadsbefästning. I: Arkeologi i Vadstena – Nya resultat med utgångspunkt i undersökningarna i stadsdelen Sanden*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 46. Linköping

Hedvall, H. 2003. *En grästomt*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2003:6.

Karlsson, P. 2001. *Ett schakt vid Skänningegatan i Vadstena*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2001:26.

Lundberg, L. I manus. Östergötlands länsmuseum.

Lindgren-Hertz, L. 1999. *Stadens Grop vid Gropgatan*. Arkeologisk förundersökning. Kv Båtsmannen 5. Fornlämning nr 28, Vadstena, Östergötland. Östergötlands länsmuseum.

Skoglund, M. 1997. *Kv Skulptören 3. Östra Rännevalen 12, RAÅ 21, Vadstena stad och kommun, Östergötland*. Östergötlands länsmuseum.

Stibeus 2000. *Vadstena före staden. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström.

Stenvall, J. 2004. *Befästningsverk och 1600-tal i kv Båtsmannen 20*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2004:64.

Tagesson, G. 1995. *Kv Båtsmannen 5. Fornlämning nr 28, Vadstena, Östergötland*. Östergötlands Länsmuseum.

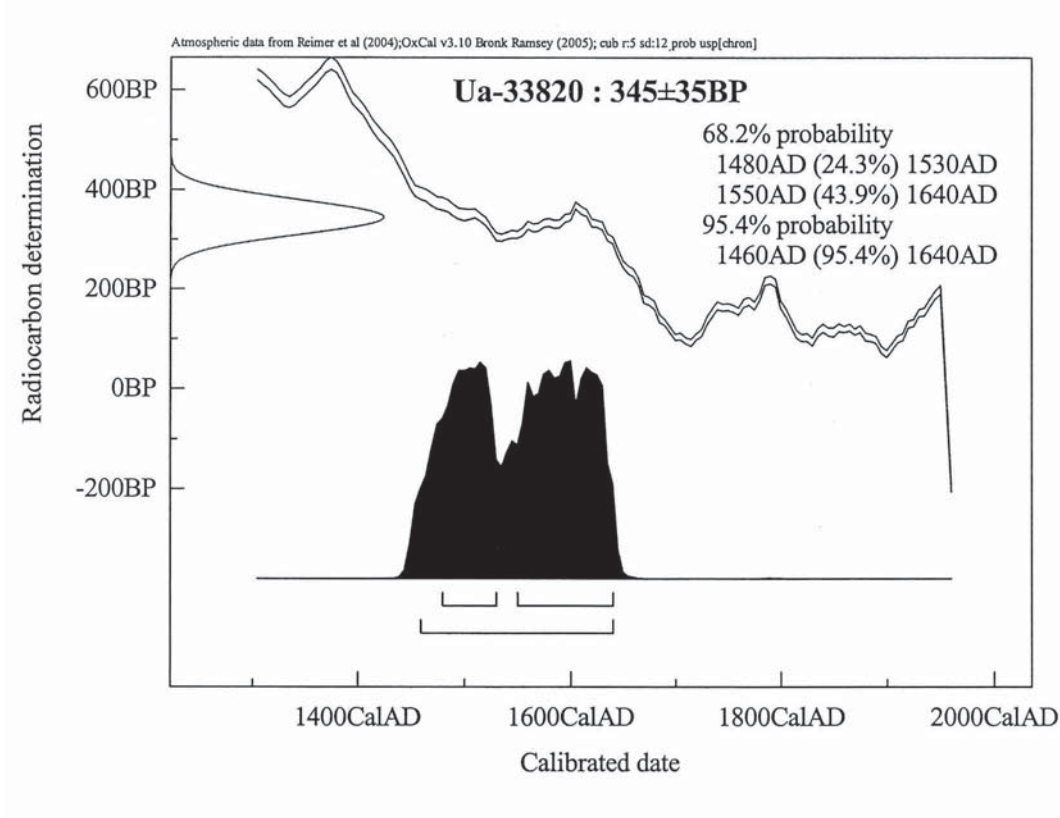
Tekniska uppgifter

Lokal	kv Båtsmannen 19
Socken	Vadstena stad
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
RAÄ nr	21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X 6480785 Y 1446940
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon v
Lst dnr	431-23548-06
Lst beslut	2006-12-13
Lst handläggare	Carin Claréus
ÖLM dnr	563/06
ÖLM projektnummer	530577
Uppdragsgivare	Cad & Konstruktion i Motala AB
Kostnadsansvarig	Cad & Konstruktion i Motala AB
Projektledare	Emma Karlsson
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Fältarbetstid	2006-12-13
Yta/sträcka	100 m ²
Fynd	Ja (C4382)
Foto	Ja (digitalt)
Analyser	¹⁴ C (Ua-33850)
Grafik	Johan Levin
Renritning	Johan Levin
Grafisk form	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

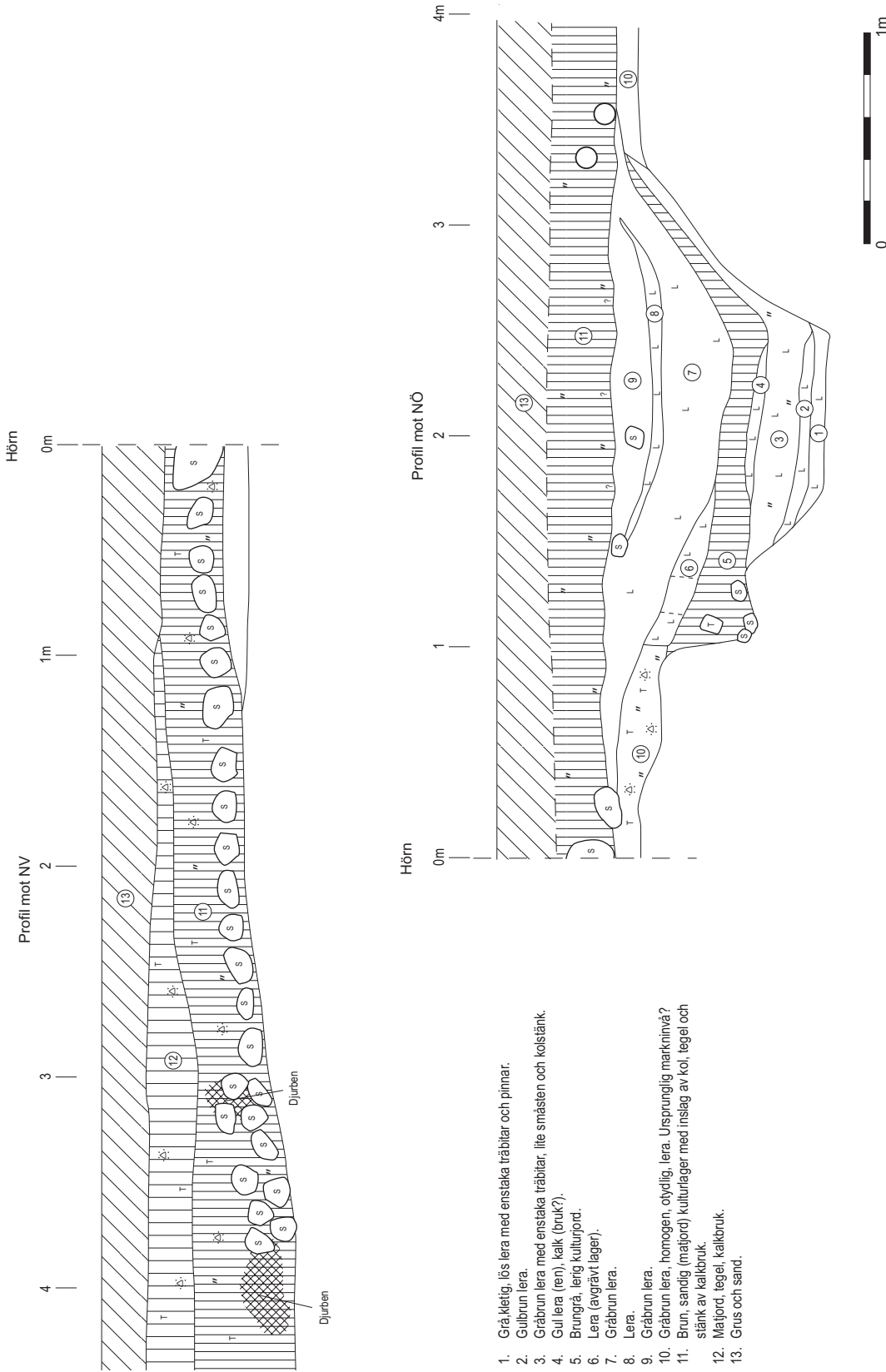
Ur allmänt kartmaterial ISSN 1403-9273 © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02241
Rapport 2008:21 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. ¹⁴C-kalibrering

Bilaga 2. Profiliritning

Dnr 563/06:1

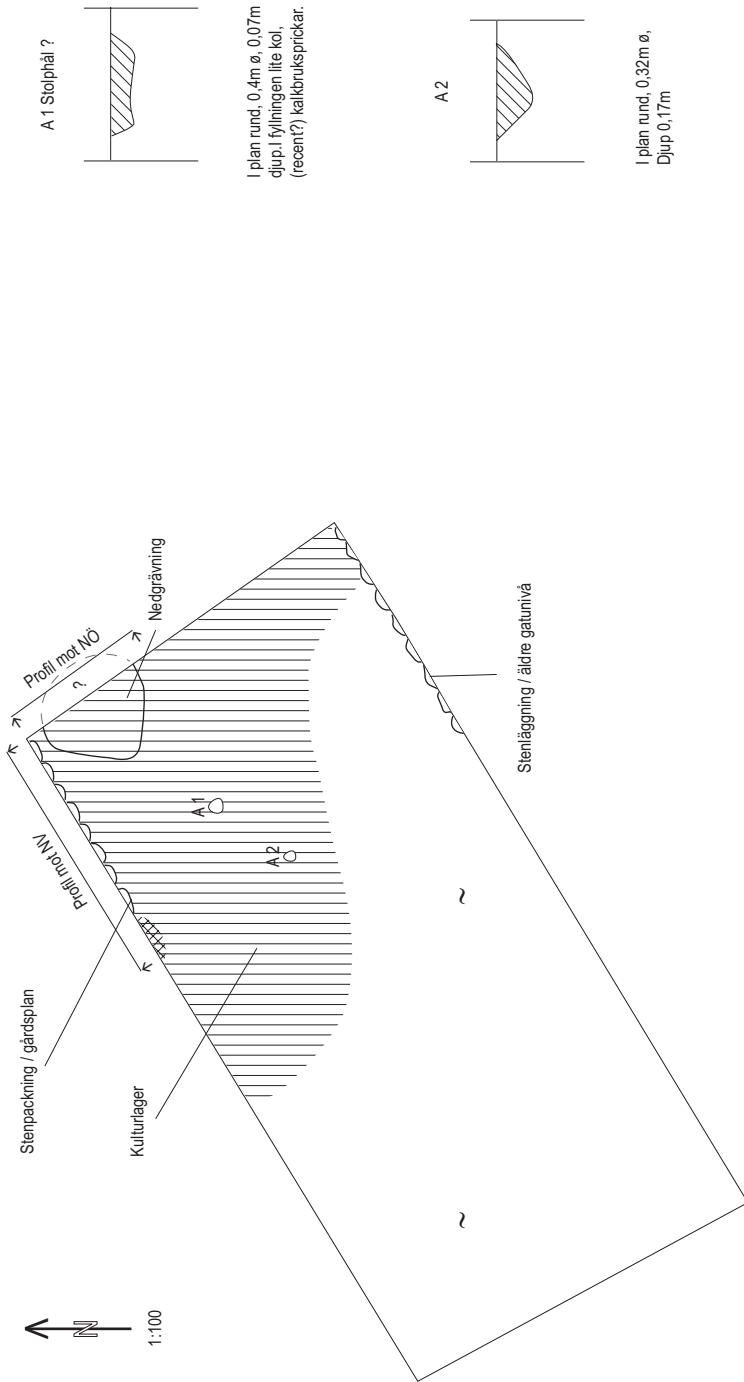
1. Grå, kletig, lös lera med enstaka träbitar och pinnar.
2. Gulbrun lera.
3. Gråbrun lera med enstaka träbitar, lite småsten och kolstänk.
4. Gul lera (ren), kalk (bruk?).
5. Brungrå, lerig kulturljord.
6. Lera (avgrävt lager).
7. Gråbrun lera.
8. Lera.
9. Gråbrun lera.
10. Gråbrun lera, homogen, otydlig, lera. Ursprunglig marknivå?
11. Brun, sandig (mjålfjord) kulturlager med inslag av kol, tegel och stänk av kalkbruk.
12. Målfjord, tegel, kalkbruk.
13. Grus och sand.

kv Båtsmannen 19
 Vadstena stad och kommun, Ög
 RAA 21
 Profiliritning
 Skala 1:20
 Dnr 563/06
 2006-12-13 Emma Karlsson
 Renritning Johan Levin

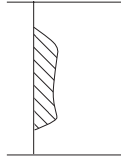

Bilaga 3. Planskiss

Dnr 563/06:2

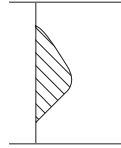

A 1 Stolp hål ?

I plan rund, 0,4m ø, 0,07m djup. I fyllningen lite kol, (recent?) kalkbrusprickar.

A 2

I plan rund, 0,32m ø, Djup 0,17m

kv Båtsmannen 19
 Vadstena stad och kommun, Ög
 RAÅ 21
 Planskiss
 Skala 1:100 & 1:20
 Dnr 563/06
 2006-12-13 Emma Karlsson
 Renritning Johan Levin

Bilaga 4. Fyndlista

Invnr	Subnr	Antal	Sakord	Klassif 1	Klassif 2	Spec.benäm.	Mtrl 1	Mtrl 2
C4382	01	7	Ben	Animalie	Blandat		Ben	
C4382	02	5	Kärl	-	Buk	Yngre rödgods	BII:4	
C4382	03	2	Kärl	-	Blandat	Yngre rödgods	BII:4	Vitlera
C4382	04	1	Glas	Fönsterglas	-		Glas	
C4382	05	2	Tegel	-	-		Lera	
C4382	06	1	Fat	-	Mynningsrand	Yngre rödgods	BII:4	
C4382	07	1	Fat	-	Brätte	Yngre rödgods	BII:4	
C4382	08	2	Ben	Animalie	Blandat		Ben	
C4382	09	1	Oidentifierat	-	-		Kopparlegering	
C4382	10	1	Oidentifierat	-	-		Läder	

Teknik 1	Teknik 2	L	B	H	D	V	Frag	Anlnr	Anmärkning
		0	0	0	0	101,4	F	Kulturlager	
Drejat		0	0	0	0	21,6	F	Kulturlager	Klarglasyr. Dekorativa drejsspår.
Drejat	Engobe	0	0	0	0	10,1	F	Kulturlager	Buk och mynning.
Blåst	Kröjlat	31	32	2	0	3,5	F	Kulturlager	
Slaget		0	0	0	0	18,3	F	A1	
Drejat		27	16,5	0	0	2,9	F	A1	Spjälkat. Grönglasyr.
Drejat		27	18	0	0	1,3	F	A2	Spjälkat. Klarglasyr.
		0	0	0	0	5,7	F	A2	
Klippt		0	0	1	25,5	3,5	K	A2	Mynt, polett?
		27	21	5	0	1,3	F	A2	

